

Московского университета. Сер.7. Философия. – 1998. – № 3. – С. 34 –51.

5. Маркс К. Сочинения / К. Маркс, Ф. Энгельс ; Институт марксизма-ленинизма при ЦК КПСС. – 2-е изд. – М. : Госполитиздат, 1955. – Т. 20. – 1961. – 828 с.

6. Поппер К. Что такое диалектика? / Поппер К. // Вопросы философии. – 1995. – № 1. – С. 118 –138.

7. Пригожин И. Философия нестабильности / И. Пригожин // Вопросы философии. – 1991. – № 6. – С. 46 –57.

8. Рузавин Г. И. Основы философии истории : учеб. для вузов / Г. И. Рузавин. – М. : ЮНИТИ, 2001. – 303 с.

9. Саймон Г. Науки об искусственном / Г. Саймон ; пер. с англ. Э. Л. Наппельбаума. – 2-е изд. – М. : УРСС, 2004. – 144 с.

10. Философия / С. А. Нижников. – М. : ТК Велби, 2006 : Проспект, 2006. – 400 с.

Левченко А. В. Законы диалектики в контексте синергетической парадигмы развития.

Показано, что парадигма самоорганизации является основой экспликации философской

категории развития на современном уровне научного познания, поскольку она показывает, что в качестве условия развития системы выступает самоорганизация, которая приводит к созданию качественно новой структуры системы. При этом такие структуры могут иметь не только не переменный, статический, но и динамический характер.

Ключевые слова: диалектика, синергетика, бифуркация, коэволюция.

Levchenko A. Laws of dialectics in the context of synergistical paradigm development

In the article autor shows that self-organization paradigm is the basis of philosophical category of development explication on the level of scientific perception, and self-organization, that results in high-quality system structure creation, comes forward as a condition of system development. Thus such structures can have not only not ariable, static but also dynamic character.

Keywords: dialectics, synergetics, bifurcation, co-evolution.

Надійшла до редколегії: 17.02.2014 р.

УДК 1 (092) (477) 130.2

В. А. Личковах

Чернігівський національний технологічний університет

СОФІОЛОГІЯ СЕРГІЯ КРИМСЬКОГО
НА ТЛІ УКРАЇНСЬКОЇ ФІЛОСОФІЇ ЕТНОКУЛЬТУРИ

Автор здійснює реконструкцію вчення С. Кримського про Софію і софійність, надаючи йому цілісного і систематизованого характеру сучасної софіології. Підкреслюється зв'язок останньої з філософією етнокультури, з універсальними, архетипами, сигнатурами української етноментальності, світовідношення, мистецтва.

Ключові слова: Софія, софійність, софіологія, філософія етнокультури, архетип, екзистенціал, сигнатура, Сергій Кримський.

На відміну від суто теологічних і релігійно-філософських концепцій софійності, софіологія С. Б. Кримського, маючи біблійні, святоотцівські, православні корені, екстраполюється на онтологічні й теоретичні контексти історії української культури. Мабуть, це пояснюється зверненням філософа-культуролога до «сигнатури Софії» під час святкування 1000-ліття хрещення Русі, здобуття Україною незалежності, дослідження духовної топоніміки Києва як сакрального центру української Землі і Неба. Вивчення особливостей української етноментальності органічно пов'язалося з архетиповою тріадою «Дім-Поле-Храм», яку наскрізно просякає принцип софійності як духовно-світоглядний і етнокультурний принцип мудрого лаштування українського буття в його історико-політичних, етико-раціональних та художньо-естетичних вимірах.

Як колись Іларіон Київський, що у «Слові про закон і благодать» вводив Русь-Україну в християнські контексти світової історії та цивілізації, так і Сергій Кримський опікується входженням незалежної України й молодій українській нації до планетарної сім'ї народів, що вимагає чіткої культурної ідентифікації. Адже людство, за С. Кримським, – це «сполучення етнічних архіпелагів» [3, с. 207], а етнос у ньому з'являється як репрезентант універсального в індивідуальному. Прилучення до вселюдської спільноти відбувається, перш за все, онтологічно, зокрема через культуру, етноетику та етностетику. Ще Гоголь відзначав прагнення українців органічно увійти у склад буття, з чим пов'язані практичні аспекти філософської етики, архетип етнічної цінності особи в українському способі життя та етностилі світовідношення.

Говорячи про «національний ренесанс», С. Кримський шукає інваріантні змісти досвіду нації, звертаючись до універсалій, архетипів, сигнатур інваріантного, які виявляються в метаісторичних ситуаціях, при «зіставленні всіх часів». Філософ намагається знайти й визначити національний стиль думки, ментальності, культури, мистецтва, літератури.

Відтак він звертається до розбудови концепції софійності як архетипу української духовності, виводячи його з «опозиції хаосу, степу та розумної ойкумени; чи то міста, чи то хутора як довкілля особисто обробленої землі» [3, с. 324]. Тобто софійність закладена в самій географії, історії, культурі України, пов'язуючись з етноментальними принципами життя-в-істині та антеїзму. Та найвищим рівнем зародження буттєво-софійного є сфера Sacrum'у, зокрема «святе довкілля» людини – «Дім-Поле-Храм». У своїх архетипових іпостасях ці екзистенціали відтворюють світ як Книгу, як Текст Бога.

З цієї точки зору людський, створений, тварний світ є просякнутим енергією софійності, що по-материнськи переводить Слово у Текст, небесне у земне, ейдоси в речі. Завдяки Софії, «енергейя» еманує в «ергон», відбувається рух від «ієрарха» до «ієрархії», світ і людина стають втіленням (у буквальному сенсі) творчого Духу. Тому реальні речі виступають як символи, знаки Божої Премудрості, а українська людина живе у софійному просторі та часі, в сакральному хронотопі, який наразі розгортається в Києві – столиці української землі, як і в інших «світових містах».

Становлення і розвиток концепції софійності в українській культурі С. Кримський розглядає на прикладах Софії Київської, «Слова» Іларіона, «Ізборника» 1077 р., «Слова про Ігорів похід» та інших пам'яток киеворуської культури. Подальше розгортання цієї ідеї він вбачає у творах полемістів, християнській антропології професорів Києво-Могилянської академії, «філософії серця» Г. С. Сковороди, мистецтві бароко, українській поезії XVII-XVIII століть. У XIX ст. українська софіологія вплинула на світоглядні пошуки В. Соловйова, Л. Толстого, згодом – о. Сергія Булгакова та о. П. Флоренського. Іншими словами, принцип софійності складає осердя української духовності, є трансісторичним і навіть трансгеографічним в історії української етнокультури.

Звичайно, такий універсалістичний і водночас етнонаціональний зміст софійності впливає з її біблійних, християнських, православних джерел. У цьому аспекті С. Кримський неодноразово звертається до софіології С. Булгакова, яку розуміє як «суцільну, метафізично неперервну софійність онтологічної основи світу» [3, с. 381]. Вчення С. Булгакова про Софію він пов'язує як із спільноправославними

традиціями російського та українського філософування (зокрема, світоглядних установок Г. Сковороди), так і особливостями української етноментальності, що перейшли до російської софіології через творчість М. Гоголя.

Як відзначає С. Кримський, вчення С. Булгакова про Софію безпосередньо впливає з Біблії та християнського богослов'я і специфікується постхристиянськими мотивами четвертої іпостасі Трійці – Пречистої Богородиці [3, с. 382].

До речі, подібне «обоження» жіночного начала, визнання теургічної й креативної сили Софії як Матері світу, як безперервної породжувальної жіночності є притаманним і софіології В. Соловйова, світогляд якого формувався під впливами Г. Сковороди і П. Юркевича. Привнесення в сакральний світопорядок софійної жіночності у російських і українських філософів є не випадковим, адже культ Жінки, Матері, Берегині, Magna Mater, Богородиці є одним з найдавніших і найміцніших у слов'янській етноментальності. Згодом ідея софійності персоніфікується, майже ототожнюючись з образом Богородиці як першого «Храму Софії». Показово, що і в Софії Київській олтарну «Непорушну» стіну увінчує Богородиця Оранта, будучи символом, «покровою» української національної душі [більш докладно див.: 4]. Так, у софіології «переплітається» теологія та народознавство, християнська догматика й філософія етнокультури, православні уявлення й етнонаціональні духовні позиції буття.

Разом з тим філософська глибина й світоглядна змістовність софіології С. Кримського забезпечується і її зв'язками з античною культурою та філософією. Давньогрецька «тема мудрості» є наскрізною для історії філософії та європейської цивілізації, особливо греко-слов'янського її ареалу. Вона корелює з мотивами «цільного знання», поєднання розуму та совісті, ідеєю «морального інтелекту». В українській мислительній традиції раціональне мислення стає синергійним «думанням», а пізнання, як «трансценденція софійності», викликає кордоцентризм, де лише «сприйнявши серцем, можна досягнути розумом» [5, с. 291]. Давньогрецький «софос» як мудрість життя, як гармонія етикорационального й естетичного ставлення до світу є ідеалом для сучасного українського філософа.

Як і давньогрецька міфологічна Афродита («Уранія» і «Пандемос»), Софія розрізняється у С. Кримського як «небесна» і «тварна». Перша означає потенціальність буття, «організм ідей», «ентелехію світу» [3, с. 382]. Друга виявляється у софійних символах буття, пов'язується із святістю самого життя, що впливає із задуму буття, його проекту і творчого первня

[там само]. Антична Софія, таким чином, виступає як мудрість проявів буття, єдність Небесного і Земного, а тому є, з одного боку, смисловим передіснуванням речей, а з іншого, – реальністю краси художнього ладу світу. Відтак, за С. Кримським, вона – «Художниця», а принцип софійності естетично розкривається як «радісне художество», зокрема в українській культурі.

З цієї точки зору можлива не тільки своєрідна естетика, а навіть, у давньогрецькому розумінні, космологічна «еротика Духу» [3, с. 384], десофійний всеорганізм Космосу набуває земних, тілесно-чуттєвих, запліднюючих і породжуючих форм. У подальшому софійність позначає буття, «запліднене потенційним Словом» [3, с. 389].

Ідею смислоповненості самого буття С. Кримський пролонгує до ідеї ціннісно-смислового «домобудівництва етносу». В українській культурі це виявляється через прилучення до «книги буття» (книжництво, Г.Сковорода, М.Костомаров), до світу як «квітучого саду» [про архетип «дивосаду» в українській ментальності та мистецтві більш докладно див.: 6, с. 74-76]. Світ в українській етноментальності сприймається як свято, а світовідношення стає СВЯТО-відношенням, сполучаючи в «радісному художестві» земне і небесне, профанне і сакральне, працю і пісню. «Домобудівництво» просякається софійністю буття, онтологічним оптимізмом, що живить культуру як «етнокреативну силу» [3, с. 240].

На фундаменті софіології С. Булгакова («людина є розумний промінь Софії») С. Кримський розробляє своєрідну «софійну антропологію» – вчення про людину як частину софійного ладу буття. Причому людина «вписується» у софійний «зазор» між Творцем і Світом онтологічно та евристично, на основі еманції як реалізації творчого проекту буття в його антропній формі. У цьому сенсі софійність набуває три антропологічні аспекти у феноменології культури:

1. Дух творчості, народження та еманції, що веде до «повороту очей душі» (Платон) у бік «спогаду про першообраз» (Нікейський собор), що виявляється, зокрема, у гностицизмі та ісихазмі, у християнській іконографії та символізмі;

2. Ідеал Абсолюту, що створює вертикаль людської екзистенції, олюднюючи буття і просвітлюючи його святістю;

3. Сама людина персоніфікує Софію як здатність продукування, народження, творчої єдності Неба і Землі, що лежить в основі «енергетики віри» [див. 3, с. 383, 447].

Цей буттєво креативний, антропологічний статус софійності дозволив С. Аверинцеву сказати про заповнення Софією онтологічної дистанції між «іманентністю» та «трансцендентністю», тобто між Землею

і Небом, Буттям і Словом. Софія ж є їхня «Зустріч», утілення Логоса в плоть, що феноменологічно виявляється у предметних формах та символіці культури, які стають знаками Божої Мудрості, транспозицією «світла софійності» в красі художнього ладу предметного та образно-символічного світу.

З цієї точки зору феноменологія софійності в українській культурі найбільш адекватно репрезентована в архітектурі та ідейно-художній програмі Софії Київської, чому С. Кримський присвятив багато роздумів, розвідок і виступів [див. 1, 3, 5 та ін.]. Він детально розробив концепт «сигнатури софійності», де сигнатура означає знаково-символічну систему, що організовує смисловий простір етнокультури. Під сигнатурою Софії духовно розташовується столиця Київ, який є «центром ціннісно-смислового універсуму східного слов'янства» [3, с. 391]. Духовна метафізика і культурна топоніміка Києва утверджують його як «осанну Богородиці», «другий Єрусалим». Принцип софійності знаходить в Києві «найвиразнішу проробку», пов'язуючись із семіотикою української етногенези та етнокультури в цілому.

Ідейно-художня програма Софії Київської виявляє топос «краю» між «розумною ойкуменою» та «диким степом», освячує «місто» як софійне начало. Сигнатура Софії в якості «тексту Божої Вісті» втілена тут у художньому розпису, просякнутого ідеєю «радісного художества», не завжди притаманного християнському храму, бо відмовляється від іконографічної танатології, переходячи до апокатастасису. Так утверджується ідея «онтологічного оптимізму», що у православному світогляді бере початок від Каппадокійського гуртка і переломлюється в народно-українському «якось воно буде...»

С. Б. Кримський підкреслює, що з XV століття образ Софії іконографічно накладається на образ Богородиці, внаслідок чого відбувається «сполучення теми софійності з богородичним циклом» [3, с. 392]. Нами розроблена концепція сигнатури Богородиці в духовній культурі українства, що поширюється на особливості етнокультурної ментальності, релігійності, мистецтва, зокрема іконографії [див., напр., 7]. Зважаючи на сутнісний зв'язок Божої Премудрості та Божої Матері в українській духовності, сигнатура Богородиці стає культурним символом утілення принципу софійності, ментально-естетичною «покровою» національної єдності України, де культ Пречистої Діви Марії завжди мав особливе значення як у релігійній свідомості, так і в повсякденному житті українців.

Невипадково олтарним образом Софії Київської є зображення Богородиці-Оранти на «Непорушній стіні», яка є іконічним утіленням Премудрості Божої в «Першообразі» як

поза межам архетипу етнонаціонального буття. «Іконічне мислення» (Г. Померанц), як і «книжництво» українців ґрунтується на розумінні Світу як «книги» Божої Премудрості, а Слова і символів – як явлення і присутності «креативного духу софійності», «зразків вічності», що запліднюють і просвітлюють буття святістю [див. 3, с. 390, 448].

Відтак, ідея софійності у філософсько-культурологічному вченні С. Кримського виконує смислороджучі та системоутворюючі функції. Принцип софійності має не лише онтологічне, космогенетичне значення («софійний початок життя»), а й соціокультурні, етногенетичні й націєтворчі смисли (паралелізм людини і природи, українські феномени «поля», «хутора», «міста», «храму», «саду-вертограду» тощо).

Більше того, софіологія С. Кримського продовжує мислительні традиції української філософії й розгортається через ціннісно-смісловий універсум української культури, через «запити філософських смислів» в етноментальності, мові, мистецтві, літературі, у світоглядних і цивілізаційних орієнтаціях взагалі.

З метафізичної точки зору софійність виступає як «святість буття», онтологічний кордон між буттям і небуттям, метафізична «загата» проти небуття, «осанна життю, красі, Софії» [3, с. 381]. Онтологічно софійність може бути представлена через монадність («Софія-в-собі») і через мультиверсум («універсалізм монад»), що дорівнює «полісистемності цілей» [3, с. 234]. Отже, софійність як принцип буття об'єднує трансцендентне та іманентне, універсальне та індивідуальне, телеологізм і детермінізм, творче і тварне, ейдос та річ. Тому такою важливою є семіотика софійності, яка розкриває символи, знакову сферу сигнатур як «реальність духу» і трансформується в «ментальну онтологію» [3, с. 389]. Метафізика, онтологія, семіотика софійності С. Кримського тут наближається до шпенглерівського вчення про «культурну душу» та її прасимволи.

Але найбільшій увазі український філософ-культуролог приділяє феноменології софійності в ціннісній космогонії та екзистенціалах людини, в історії, пізнанні, культурі. «Під сигнатурою Софії» інтегруються численні впливи ціннісно-сміслового універсуму (ЦСУ) в софійних вимірах і символах буття, у персоналіфікаціях людини, у метафізиці її долі. Вся культура постає як освоєння та присвоєння якостей буття, а філософія – як «літургія смислів». Пізнання в цьому контексті є трансценденцією софійності, що виявляється в раціональності, розумінні, стилі та методі творчого мислення.

Феноменологія софійності досліджується С. Кримським і в цивілізаційному русі «історія-

метаісторія-постісторія». Спираючись на евристичні потенціали науки як «нервової системи» цивілізації, на стратегії сучасного наукового мислення і культуротворчі можливості проектування, український софіолог розглядає трансформації соціального інтелекту у творенні «порталів майбутнього» – концептуального ладу перехідних систем, що ведуть «по той бік Страшного суду» [6, с. 268].

У цьому трансісторичному процесі та есхатологічній перспективі саме софійність виступає як протиставлення сучасному «демонізму», як метаноюя (перетворення свідомості) і перехід пізнання до переживання Абсолюту у пункті «еквінокса», де народжується «третя Правда» [див. 3, с. 423-424]. Очікування «третього Пришестя» супроводжується станом «приходу Софії», Премудрості Божої, яка діє за зразком вічності, всупереч будь-яким негациям, викликам і загрозам цивілізації.

Так утверджується «онтологічний оптимізм», притаманний саме українському стилю думання і філософування, що виявляється в екзистенціалах та архетипах української етнокультури. Софійність корелює тут з православним ісихазмом, кордоцентризмом, ідеєю «Храму», естетикою іконографії, барокового універсалізму. Шанування Слова, Книги, Серця, «внутрішньої людини» є характерним для всієї історії української культури та філософії. Вже Феодосій Печерський, приймаючи настанови візантійського ісихазму, переконується, що розумна душа живиться «внутрішнім словом» серця. Ісихастські та гностичні елементи просякають, як «світло софійності», українську ікону, храмову архітектуру, церковну літературу, музику, проповідь [див. 8]. На підставі цього, мабуть, можна говорити і про «естетику софійності» в українській філософії етнокультури, де ідеї Софії, Краси і Творчості є взаємоутверджуваними.

Таким чином, Сергій Борисович Кримський буквально відродив традиційну українську софіологію і надав їй «другого дихання» в ментально-світоглядній парадигмі української культури і філософування. Першого разу це зробив Г. С. Сковорода, який після античної філософії, на греко-слов'янському православному ґрунті, відновив і розвинув феномен мудрості як «життя в істині». Вплив сквородинівського філософування поширився на українських мислителів XIX століття: М. Гоголя, П. Куліша, М. Костомарова, П. Юркевича. Пізніше, у цьому ж main stream'і української мислительної традиції сформувалася російська софіологія В. Соловйова, С. Булгакова, П. Флоренського, згодом – О. Лосева і С. Аверинцева. У XX столітті російський «софіологічний пріоритет» був безсумнівним.

І саме С. Кримський, вже на основі досвіду і античної, і класичної української та російської філософії, зробив сучасну реконструкцію ідеї софійності, розкривши її як принцип буття, мислення, пізнання, культури. На відміну від софіологічних вчень минулого, які, в основному, мали (в позитивному сенсі) космополітичний характер, тобто пов'язувались з ідеями «боголюдства», «всєдності», «космізму», софіологія С. Кримського «вписана» у філософію етнокультури. Базуючись на глибинних метафізичних, онтологічних, космологічних та антропологічних засадах, вона розкриває особливості української культури, ментальності, світогляду, мистецтва через «сигнатуру софійності», через ідею Софії, що освячує українське буття в його минулому, сьогоденні та будучині, творячи «домобудівництво етносу».

Бібліографічні посилання

1. Кримський С. Б. Під сигнатурою Софії // Філософ. і соціол. думка. – 1995. – № 5-6. – С. 237-238.
2. Кримський С. Б. Дім.Поле.Храм // Синтези. – 1994. – № 1.
3. Кримський С. Про софійність, правду, смисли людського буття: Зб. наук.-публ. і філос. статей / Сергій Кримський. – К.: ІФНАНУ, 2010. – 462 с.
4. Личковах В. А. Сигнатура Богородиці в духовній культурі як «покрова» національної єдності України // В. А. Личковах. Філософія етнокультури: Теоретико-методологічні та естетичні аспекти історії української культури. – К.: Вид. ПАРАПАН, 2011. – С. 48-56.
5. Кримський Сергій. Під сигнатурою Софії / Сергій Кримський. – К.: ВД «КМА», 2008. – 387 с.
6. Личковах В. А. Sacrum як ідея святовідношення в українській філософії мистецтва // В. А. Личковах. Філософія етнокультури: Теоретико-методологічні та естетичні аспекти історії української культури. – К.: ПАРАПАН, 2011. – С. 71-93.

7. Личковах В., Пономаревська О. Сигнатура Богородиці в декоративних елементах української народної ікони // Образотворче мистецтво. – 2009. – № 4.

8. Софійські читання: вип. V. Матеріали 5-ї Міжнародної науково-практичної конференції «Духовний потенціал та історичний контекст християнського мистецтва» (Київ, 28-29 травня 2009 р.) – К.: ТОВ «Видавництво «Горобець». – 2010. – 500 с.

Личковах В. А. Софіологія Сергія Кримського на фоні української філософії етнокультури.

Автор осуществляет реконструкцию учения С.Крымского о Софии и софийности, придавая ему целостный и систематизированный характер современной софиологии. Подчеркивается связь последней с философией этнокультуры, с универсалиями, архетипами, сигнатурами украинской этноментальности, мироотношения, искусства.

Ключевые слова: София, софийность, софиология, философия этнокультуры, архетип, экзистенциал, сигнатура, Сергей Крымский.

Lychkovakh V.A. Sophiology of S.Krymsky in the context of Ukrainian philosophy of ethno-culture.

The author reconstructs the theory of S.Krymsky concerning Sophia and the Principle of Sophia, turning it into the whole and systemic modern Sophiology. The latter is connected with the philosophy of ethno-culture, with the universals, archetypes, and signatures of Ukrainian ethno-mentality, world-attitude and art.

Keywords: Sophia, the Principle of Sophia, philosophy of ethno-culture, archetype, existential, signature, S. Krymsky.

Надійшла до редколегії: 23.02.2014 р.

УДК 1 (091)

В. В. Макогонова

Днепропетровский национальный университет имени Олеса Гончара

О РОЛИ ЛИТЕРАТУРЫ В ИСТОРИИ РУССКОЙ ФИЛОСОФИИ (ОПЫТ РЕФЛЕКСИИ ОТЕЧЕСТВЕННЫХ МЫСЛИТЕЛЕЙ ПЕРВОЙ ПОЛОВИНЫ XX ВЕКА)

Предмет исследования – труды по истории русской философии, появившиеся в первой половине XX века. Объект – рефлексия отечественных мыслителей относительно роли художественной литературы в истории русской философской мысли. Цель – определение степени правомерности оценки русской философии как литературоцентричной. Выводы – в историографии русской философии утвердилось представление о высокой степени философской значимости русской художественной литературы; причины этого обнаруживаются в особенностях русской истории и русского мировоззрения: принятие христианства без античной традиции; интуитивный, мистический характер русского философствования; преследование правительством свободной академической философии.

Ключевые слова: литературоцентризм, роль литературы в истории философии, историография русской философии.